

MANUEL
BOIX

La forja d'un pintor

MARTÍ
DOMÍNGUEZ

MANUEL
BOIX
La forja d'un pintor

MARTÍ
DOMÍNGUEZ

Col·lecció Vides d'Art — 1
Dirigida per Martí Domínguez

MANUEL
BOIX

La forja d'un pintor

MARTÍ
DOMÍNGUEZ

institutió
alfons el magnànim
centre valencià
d'estudis i d'investigació

VALÈNCIA, 2021

© 2020, de les imatges: Arxiu Manuel Boix

© 2020, Martí Domínguez Romero

© 2020, d'aquesta edició:

Institució Alfons el Magnànim
Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació
Diputació de València
Corona, 36 - 46003 València
Tel.: +34 963 883 169
contacte@alfonselmagnanim.com
www.alfonselmagnanim.net

ISBN: 978-84-7822-861-4

Dipòsit legal: V-2936-2020

Disseny i maquetació: Eugenio Simó

Fotografia de portada:

El martiri de sant Sebastià, de Manuel Boix

Propietat de la Diputació de València

Núm. d'inventari 4894

Impressió: Gráficas Royanes

Papers utilitzats:

Cialux Blanco. Guarrocasas

Arena Natural Smooth de 140 gr. Fedrigoni

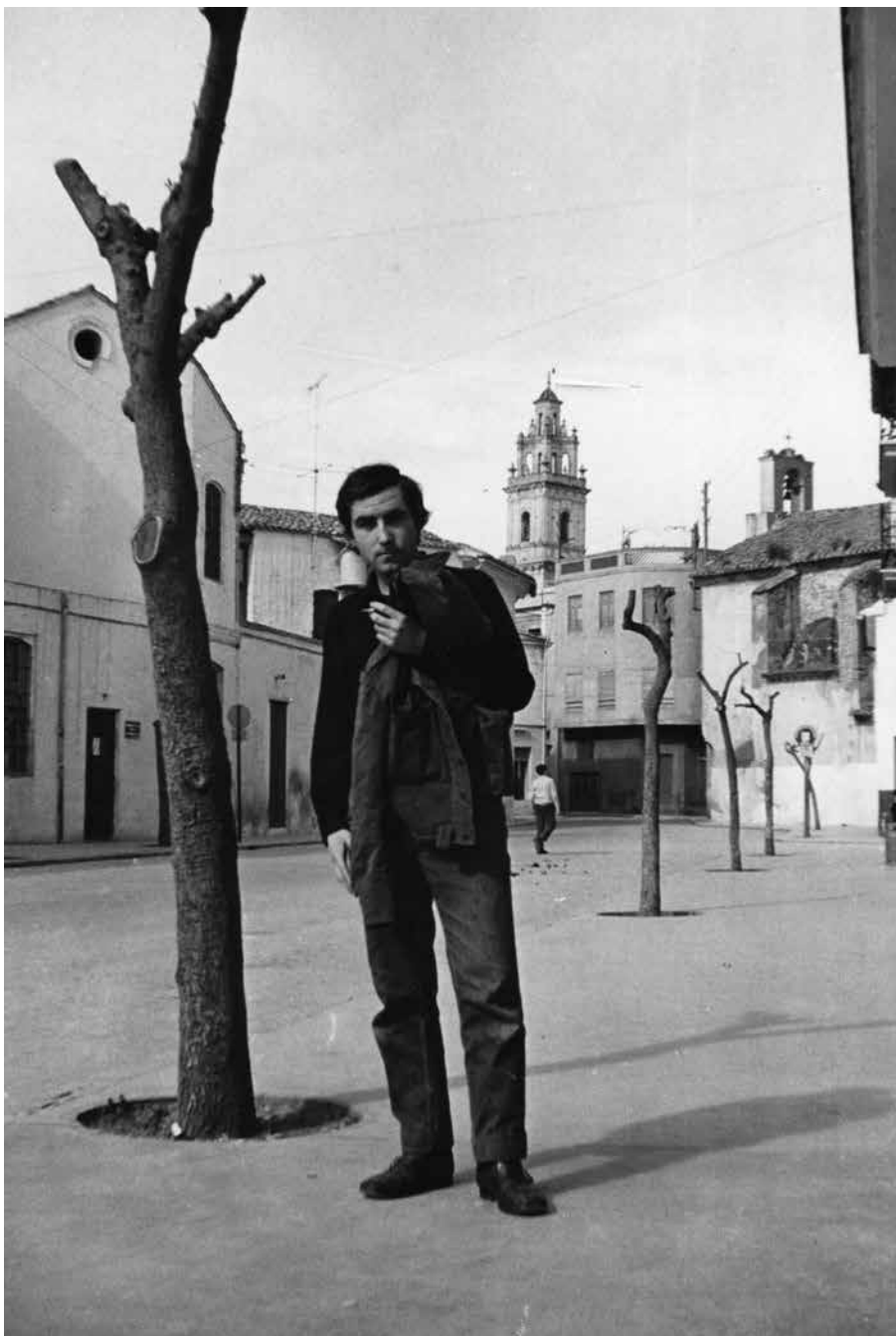
Sirio Color Cashmere de 170 gr. Fedrigoni

Font utilitzada:

Garamond Premier Pro

Quant de talent! Quin noble esforç! Caldria per donar vida a la meua admiració una ploma menys insegura. Però, si malgrat tot, he pogut despertar en els meus lectors algunes sensacions d'art, hauré assolit el meu objectiu.

MARCEL PROUST, *Escrips sobre art*

Manuel Boix a la
plaça de l'ajuntament
de l'Alcúdia, amb
l'ermita a la dreta i al
fons l'església de Sant
Andreu.

— I —

MANUEL BOIX TÉ ARA, QUAN ESCRIC AQUESTES primeres línies, setanta-set anys: va nèixer el 18 de desembre de 1942. Parla baixet, amb un somriure evaporat als llavis, recreant-se llargament en la història. La seua conversa és com una obra seua, plena de traços i matisos, de moments ocults, de colps de llum aclaparadors. De vegades, s'allarga tant, que t'interpel·la i et diu: ara veuràs on aboca tot açò que explique. I riu, sense estridències, com donant profunditat al seu traç, a aquest reguitzell de punts que conformen el tapís del record. És un home discret, de mirada intel·ligent, d'afirmacions fines i lúcides, però alhora punyents. Res del que diu és insubstancial, tot trau el seu què, i tot té la seua substància, que filtra i deixa un solatge fèrtil.

Parlem a la sala de treball de sa casa a l'Alcúdia, que mira a un pati interior, fins fa poc coronat per una bella palmera que plantaren els seus pares el dia de la seua naixença. Un atac de l'escarabat morrut roig se la va carregar: «Ara ha tornat a rebrotar», em diu Boix esperançat. A son pare li deien Lluís i a sa mare Oreto Álvarez, i ell és el darrer fill de quatre germans: Oreto, Lluís i Carme. Oreto és un nom característic de l'Alcúdia, el municipi de la Ribera Alta del Xúquer on Manuel va nèixer i ha viscut bona part de la seua vida. L'Alcúdia de Carlet es deia

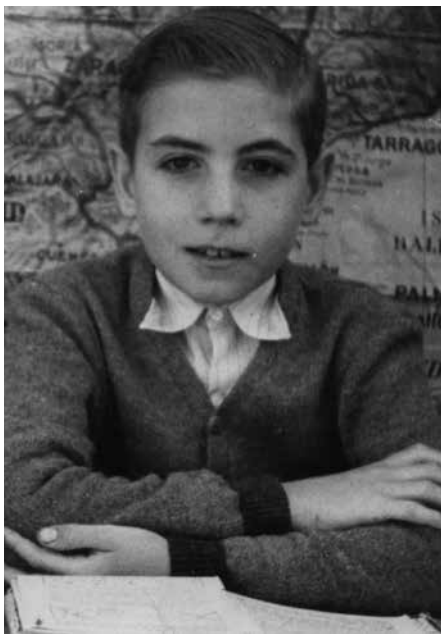
quan hi va nàixer, i es va independitzar toponímicament l'any 1980 i quedà com a l'Alcúdia, a seques. El topònim prové de l'àrab *al-Kudiya* i significa 'l'alteró', i el nou nom valencià duplica l'article, ja que el prefix *al-* correspon a l'article determinat en aquell idioma, amb la qual cosa es produeix una redundància (com s'esdevé amb altres topònims d'origen àrab catalanitzats). La qüestió terminològica, com és consubstancial a les relacions entre els pobles veïns, mou molts recels, i si algú, a hores d'ara, diu per error allò d'Alcúdia de Carlet la badada la prenen com una provocació els vilatans, que, per dir-ho així, volen saber ben poc dels veïns.

I, tanmateix, el detall és simptomàtic. Manuel Boix va nàixer en un municipi humil, eminentment agrícola, sense el calat d'altres de més importants, com ara Alzira, Carcaixent o el mateix Carlet, i allò era un entrebanc per a les seues possibilitats de futur. Les vel·leïtats creatives d'un adolescent poden tenir un recorregut més llarg en les grans urbs, on l'heterodòxia troba sovint aliats, però en els municipis menuts, on l'única norma o filosofia que acostuma a existir és la del *primum vivere*, les coses es poden complicar de manera extraordinària. I, tanmateix, aquell xiquet tenia una habilitat per al dibuix, que mostrava a la pissarra de classe, i sorprenia els professors amb figuretes que modelava amb els bocins descartats de clarió: «Vaig fer un sant Martí, cavall i tot. Molts mestres i coneguts tenen una escultureta meua», diu somrient, aclucant els ulls. «Un treball d'orfebreria, amb figuretes picassianes».

Els seus pares volien que entrara en la Caixa d'Estalvis a l'Alcúdia. Allò era un destí plausible per a una ment desperta, amb aptituds intel·lectuals, i que procedia d'una família que no podia costejar els estudis superiors o universitaris. O que considerava que era una ocupació segura, a tocar de casa, al davant d'altres incerteses, massa evanescents i

romàntiques. S'hi entrava com a xiquet dels encàrrecs i, potser, si anava bé la cosa, s'acabava com a empleat, o fins i tot com a director d'aquella sucursal: el *súmmum* laboral en les mentalitats de l'època. Aquell context rural deixava poc d'espai per a les vel·leïtats, i la gent tocava de peus a terra, en un pragmatisme que ha impregnat fins a la medul·la la nostra societat agropecuària. A l'Alcúdia no hi havia batxillerat, i Boix es va formar en una acadèmia: la benemèrita acadèmia Almi. En aquesta escola impartia classe de ciències Josep Lluís Bausset, un dels personatges més preclars de l'Alcúdia. «En classe, m'adormia, i Bausset em deia “Boix! A rentar-te la cara!”». Riu i continua: «Era molt bon mestre, però havia acabat treballant en aquella acadèmia privada perquè es va negar a tornar a examinar-se quan Franco va guanyar la guerra: ell era mestre de la República i no va voler cedir a l'exigència franquista... Més endavant, se'l va rehabilitar com a professor, i va exercir als instituts... Però jo el vaig conèixer a l'Almi». I miraculosament va aprovar: es va desplaçar a Xàtiva, on es feia la prova d'ingrés, i durant tot un llarg dia es va examinar de sis o set matèries diferents. I sortosament amb èxit: «Aquell dia va determinar el meu destí».

Què hauria passat si no haguera superat aquell examen? Hauria acceptat entrar en la Caixa d'Estalvis temptativament com a aprenent, i les seues aptituds artístiques hagueren quedat relegades a un passatemp de cap de setmana? La història de l'art és plena a vessar de moments transcendents semblants, que determinen atzarosament la vida dels artistes. Com explica Giorgio Vasari, en les seues celebrades *Vides*, Cimabue va descobrir Giotto di Bondone, un nen que dibuixava sobre una pedra les ovelles del seu ramat, i va quedar impressionat pel realisme que traspuaven els dibuixos. Aquell jovenet dibuixava el que veia i no el que el cànon pictòric del moment obligava tenaçment. Però, què

Casament dels seus
pares, Lluís i Oreto,
el 6 d'octubre de
1932.

Els avis paterns,
Joaquim i Josefina.

Un retrat de Manuel
Boix en l'escola
pública, a l'edat de
nou anys.

Amb els pares
i germans en la
terrassa de casa.

hauria estat de la història de l'art si Cimabue no haguera passat aquell dia pel llogaret de Colle di Vespignano, on el jove pastor guardava les ovelles de son pare? Aviat Giotto va superar el mestre, i va revolucionar l'art, fins a l'emocionant extrem que Dant li va dedicar aquests versos, de la *Divina Comèdia* (en la versió de Joan Francesc Mira):

Cimabue creia que en la pintura
dominava el camp, i és ara Giotto
qui alça el crit i li enfosqueix la fama.

Però podria haver estat d'una altra manera, i Giotto podria no haver estat *descobert*, i haver passat la vida fent aquells grafitos *avant la lettre* per les pedres de la Toscana. I no haver-hi hagut ningú que li enfosquira la fama... Les circumstàncies de l'existència pengen de leri-leris semblants. I potser la renovació de l'art hauria vingut per Duccio i els seus deixebles, per l'escola de Siena.

Així les coses, no podem imaginar què hauria passat si Manuel Boix haguera suspès aquell examen a Xàtiva. Potser s'hauria convertit en un pintor diumenger, o potser el seu caràcter ferm i perseverant l'hauria conduït per altres camins. Els processos creatius segueixen sovint camins inescrutables. A la vila veïna d'Algemés hi ha l'exemple del pintor Pepe Pellicer Pla, que va entrar en la Caixa d'Estalvis d'aquell municipi de molt jovenet i es va dedicar a pintar els caps de setmana, uns quadres deliciosos de la marjal, molt bells i meritoris, de gran mestria tècnica, però que, tot i això, no van poder accedir mai als grans circuits de l'art. El pare de Manuel Boix era fuster, més concretament ebenista, i és possible que, si haguera suspès aquell examen, fins i tot haguera decidit seguir l'ofici i dedicar-se a l'art en els moments lliures.

Boix m'explica que aquells anys iniciàtics participava en una falla amb les deixalles de la fusteria, que cremaven al carrer del General Albert, on tenien el domicili familiar. Xiquet a la porta del banc, aprenent a la fusteria, tot hauria pogut ser... *Quod vitae sectabor iter?*, es preguntava el poeta llatí. Ningú no ho pot saber.

En aquest sentit, és important destacar la influència familiar en el seu interès per l'art. Manuel Boix conserva una carpeta de dibuixos de son pare i de son oncle Manuel, tant d'estudis de dibuix, com de treballs de filigranes i garlandes, que potser emprarien en els encàrrecs d'ebenisteria. Són uns dibuixos prou treballats, amb un bon domini del clarobscur, ja groguencs i rosegats pels peixets de plata, però que són un testimoni vívid d'una educació familiar molt sensible a l'art, tan sensible com per a posar-se al davant d'un gran full de paper i assajar un retrat. Aquesta curiositat per l'art en la família Boix també es manifesta en l'adquisició per part dels seus familiars d'obres de contingut religiós provinents de la desamortització del convent dels Alcantarins, moltes arnades o esquinçades, quan no a un pas de la desintegració. Sempre que tenien ocasió, el pare i l'avi barataven el treball de fuster per aquelles obres religioses, amb rostres de sants torturats i plorosos, amb nens de cares esmaltades i mòrbides, per l'interès que els despertaven, tant des del punt de vista artístic com espiritual. És un fet que més endavant tindrà la seua transcendència, i que marcarà per sempre l'art del pintor de l'Alcúdia; aquesta doble conjunció d'art antic i esperit.

Comsevulla que siga, el que resultava evident és que aquell adolescent tenia unes aptituds extraordinàries, o per dir-ho així, giottesques. Lluís, el germà fadrí, el qual és un bon grapat d'anys més gran que Manuel, es va formar en el seminari de Montcada, on es va ordenar rector. Boix prové d'una família amb un pregon sentiment religiós, fins

a l'extrem que son pare va estar empresonat a l'inici de la Guerra Civil perquè els revolucionaris el consideraven un home de missa. Aquest sentiment transcendent, aquest món interior, és important en la vida de Manuel Boix; el germà Lluís va enllestir la seua formació a Munic, la qual cosa li va proporcionar un bagatge intel·lectual de primer ordre, i li va obrir moltes portes de la cúria valenciana. D'aquesta manera, un bon dia Lluís va conèixer el pare Alfons Roig, professor d'història de l'art sacre al Seminari Metropolità de València, i en un rampell de sinceritat i entusiasme fraternal li va parlar de les aptituds del germà menut.

«Estava en la muntanya amb la família collint figues, quan va aparèixer el meu germà amb el pare Alfons. I li férem una paella. Això devia ser cap a principis dels seixanta». Manuel somriu lleugerament i els ulls se li il·luminen. Porta una barbeta curta, vermellosa, que ara també blanqueja. Les mans, fines i menudes, d'ungles ben cuidades, tenen nombroses pigues. Vist impecablement, amb un jersei de coll redó, de color verd oliva. «Em va animar a dedicar-me a la pintura, i dies després vàrem quedar al museu Sant Pius V, on em va ensenyar tot el gòtic... Després vàrem passejar pels estudis dels escultors que estaven a la vora de la catedral. Així vaig conèixer aquells ambients tan especials, que són els tallers... Recorde, de manera particular, el de Pepe Àngel Dies, que signava com Diesco». El taller era el del pare, José Dies, també escultor, però d'imatges sacres, amb qui treballava aleshores Diesco. «Alfons Roig va convèncer els meus pares perquè fora artista. Ell em buscava un mestre perquè em preparara per a l'ingrés en Belles Arts. Un bon padrí!» I el va posar en mans d'Adolfo Ferrer Amblar, professor de dibuix a Belles Arts. Com diu Francisco Agramunt, en el *Diccionario de artistas valencianos* (1999): «fue un genial y precoz intérprete del dibujo, especialidad con la que causó admiración en sus maestros y de

la que ha dejado muestras muy estimables». Don Adolfo era fill allora del catedràtic i pintor de marines Pedro Ferrer Calatayud, que també feia ús d'una tècnica molt depurada i tenia una llarga vida dedicada a l'art («pintaba el mar, que le subyugaba, en todas y cada una de sus cambiantes situaciones», anota Agramunt, sense cap ironia aparent). D'aquesta manera, Manuel Boix abans d'acabar el batxillerat va començar a anar a València en dies alterns agafant el trenet de la matinada per a assistir a les classes de dibuix d'aquell professor que se les sabia totes per a aconseguir l'ingrés dels seus deixebles en l'Acadèmia de Belles Arts. El primer que hi va pintar Boix fou un bodegó, a la qual cosa el mestre, fitant-lo significativament, amb una mirada untuosa, li va deixar caure: «Tu saps que seràs pintor?». Imagine que el jove Boix degué sentir-se una miqueta aclaparat: allò quasi sonava com una amenaça.

Per tant, aquella visita d'Alfons Roig fou un nou Rubicó en la seua vida, i en poc de temps el rector es va transformar en el seu mentor. Per dir-ho així, en el seu Cimabue. Alfons Roig, abans d'ingressar com a mestre al seminari, impartia classe en l'Escola Superior de Belles Arts de Sant Carles (València), on va tenir com a alumnes artistes valencians molts destacats, entre ells Eusebi Sempere, Joan Genovés, Hernández Mompó, Andreu Alfaro, Juan de Ribera Berenguer... Allora, Alfons Roig, sorprenentment, era dels pocs professors que parlava d'art contemporani als estudiants, a més de fer de pare-pedaç amb molts dels seus progenitors. El seu interès per les avantguardes havia començat amb una dedicació apassionada per l'art sacre i per la renovació arquitectònica aplicada a les esglésies de nova construcció; però el seu domini s'estenia a tot l'art contemporani, de Picasso a Kandinsky. El pare Roig no era, malgrat la sotana, un mentor convencional, un crític de l'art tradicional, sinó que possiblement era la persona més ben informa-

da d'art contemporani del País Valencià. Com escriu Gustau Muñoz, en un article de premsa titulat «Alfons Roig, un homenot valencià» (2018), era una persona particularment bondadosa i oberta. El fet de ser sacerdot degué convèncer definitivament la família Boix, i va desequilibrar per fi la balança a favor de l'art.

Això no significa que el pare Roig no fora un home contradictori, i un heterodox dins de l'església del moment, la qual no sabia ben bé què fer amb ell. Gustau Muñoz explica que Alfons Roig era de tarannà tan liberal que no semblava sacerdot: «Un dia, agosarat o més aviat imprudent, mon pare li digué que no es podia creure que ell, amb la seua cultura i llibertat de pensament, combregués amb alguns dogmes de l'Església, tan inversemblants. Don Alfons es posà seriós i li va retrucar: no t'oblides que soc sacerdot...». Més aviat, pel seu comportament, se'ns mostra com un abat dihuitesc, amatent a l'art i a la cultura del seu país, en un marc franquista i repressiu, gens amic de tot allò modern. El pare Roig era la gran excepció de l'època: un home despert, entusiasta i d'un infatigable *entregent*. El pintor Doro Balaguer (2019) ho resumeix amb humor: «...“el pare Roig”, com li dèiem, era un estrany personatge. Sabia coses! Coneixia la pintura i l'escultura de la nostra època! Parlava de noms misteriosos que, ni professors ni alumnes (amb tota seguretat els professors) no havíem sentit mai. Posem per cas: Kandinsky, Mondrian o Henry Moore, Pollock o, naturalment, Manessier. I el sùmmum: podia considerar que Picasso era un important pintor i no un furtamantes!».

Siga com siga, don Alfons, el 1969, per llegat testamentari, va heretar l'ermita de Llutxent, a la Vall d'Albaida, on va portar a terme una profunda remodelació, mantenint-ne el caràcter senzill i humil. L'ermita de Llutxent es va convertir en el seu *angulus ridet*, en un refugi

de pau i de trobada, no sols amb nombrosos artistes que hi anaven a visitar-lo (entre els quals Boix), sinó amb germans de Taizé, comunitat ecumènica fundada en 1940 a França, amb la qual sempre va manifestar una gran proximitat religiosa. «Hi va crear un cor d'homes, perquè cantaren durant la litúrgia. Però al cap de poc les dones de Llutxent es rebel·laren i feren una manifestació contra ell... Al bisbat no sabien què fer-se amb aquell rector tan modern i incòmode, que no parava de moure coses extravagants», explica Manuel, amb un riure que ve a indicar que potser a Llutxent haurien preferit un sacerdot de la vella escola, que no «renovara» tant, ni marejara d'aquella manera els homes de la comunitat. Ja passen aquestes coses! En qualsevol cas, aquell indret va originar un bonic llibre, amb textos evocadors del pare Alfons i il·lustracions potents d'Artur Heras: en la *Ronda dels veïns de l'ermita*, publicat l'any 1985, Alfons Roig descriu, amb paraules senzilles, les diferents classes d'arbres que envolten el lloc (pins, ametlers, garroferes, figueres, oliveres, etc.), amb la conclusió matisada, i que proclama sense maldat, que «és una sort tenir un bon veïnat».

Fet i fet, la renovació de l'art valencià deu molt a «don Alfonso» (com li deien a Llutxent), i també a Vicent Aguilera Cerni, un crític de l'art del moment, cabdal per a entendre aquells anys de foscor intensa. Si don Alfons, pel seu caràcter bonjan i per la seua autoritat moral, tranquil·litzava les famílies (que de cap manera volien que els fills es transformaren en *bohémis*, i poseu en aquesta paraula tot el disgust que vulgueu que encara fareu curt), Aguilera Cerni representava el rigor i el contacte amb l'exterior, el coneixement acurat i precís del món artístic contemporani. Certament, formen un duet d'una potència extraordinària, i que explica en molts sentits la riquesa de l'art valencià de la segona part del segle XX. Un capellà i un exmilià comunista s'uniren

i donaren una embranzida colossal a la creació artística valenciana. Lydia Frasset (2016) ha estudiat en profunditat la vinculació esquerrana d'Aguilera, amb la seua participació en el periòdic *Verdad*, del PCE, i les seues activitats clandestines, moltes vertaderament arriscades. L'any 1957, va crear el grup Parpalló, on s'inclourien molts dels alumnes i protegits del pare Alfons (entre els quals Manolo Gil, Monjalés, Eusebi Sempere i Doro Balaguer) i a partir de 1962 va començar a dirigir la revista *Suma y sigue del Arte Contemporáneo*, creada per l'editor José Huguet. També seria una referència del Moviment Artístic del Mediterrani, que acolliria altres artistes renovadors, com Nassio Bayarri o Salvador Soria, i que posaria en contacte l'art valencià amb destacats crítics catalans, com Alexandre Cirici, Josep Corredor Matheos o Juan-Eduardo Cirlot.

Així les coses, Manuel Boix s'endinsava en un món complex, laberíntic, en pulsio constant entre corrents renovadors i inèrcies conservadores, quan no obertament reaccionàries i franquistes. De menut, tot l'art que havia vist eren aquells dibuixos familiars, les obres d'art arnades rescatades de la desamortització i els frescs de l'església parroquial de Sant Andreu, de Josep Vergara, un pintor de qualitat contrastada i, tanmateix, del tot relegat, que a més a més havia patit una mala restauració després de la guerra. Però Boix tenia un do, una aptitud innata; ara li calia assolir una destresa adquirida. La prova d'ingrés a Sant Carles va consistir a dibuixar una *Venus de Milo* fent servir un model de guix: va superar l'examen sense problemes. El pare Alfons l'havia aconsellat molt bé i Ferrer Amblar tenia raó: seria pintor. ●

Fi de curs de l'Escola de Belles Arts de Sant Carles. En la fotografia, a la Porta dels Ferros de la catedral de València. Entre els professors, hi ha Adolfo Ferrer Amblar, Felipe Garín, Ernest Furió, Enrique Ginesta i José Américo Salazar. I entre els alumnes, Jordi Teixidor, Miguel Calatayud, Vicent Peris, Alex Alemany, Manuel Fornés, Fineta Anglés i Cristina Suárez.